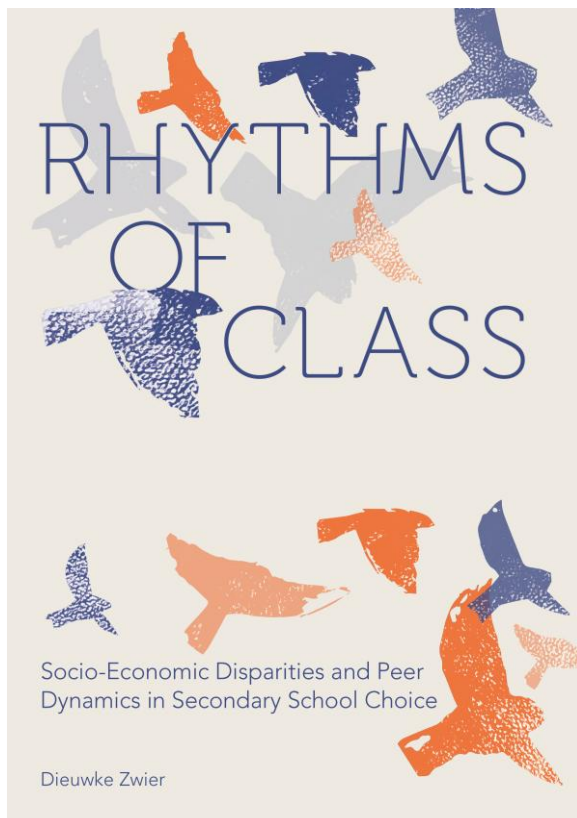

Ongelijkheid, schoolkeuze en de rol van klasgenoten

Recensie door Jeroen Onstenk

In januari 2025 promoveerde Dieuwke Zwier cum laude aan de Universiteit van Amsterdam op het proefschrift *Rhythms of Class*. Hierin wordt op basis van kwantitatief empirisch onderzoek aangetoond hoe de sociaaleconomische status (SES) en het opleidingsniveau van ouders invloed heeft op de middelbare schoolkeuze van hun kind. Het onderzoek richt zich vooral op twee onderbelichte aspecten die bij schoolkeuze belangrijk zijn. Ten eerste de effecten van de grote onderwijsdifferentiatie in Nederland, waarbij er meteen na de basisschool op jonge leeftijd gekozen moet worden tussen twee sporen (het 'hogere' of theoretische algemeen voorbereidende vwo-havo spoor en het 'lagere' of praktische beroepsvoorbereidende vmbo, zelf ook weer onderscheiden in vier niveaus). Een keuze met grote gevolgen voor de schoolloopbaan, maar ook het verdere leven. Ten tweede de grote betekenis van klas- en leeftijdsgenoten (*peers*) bij de keuze voor de middelbare school.

Het proefschrift levert belangrijke, empirisch onderbouwde inzichten in het schoolkeuzeproces en de resulterende maatschappelijke ongelijkheid. De uitkomsten van het onderzoek tonen aan hoe segregatie in het basisonderwijs doorwerkt op de middelbare school. Bij het ontwikkelen van maatregelen om schoolsegregatie te verminderen is het dus belangrijk om rekening te houden met deze transitie. Daarnaast is het belangrijk om, naast de rol van ouders, de rol van *peers* in schoolkeuzeprocessen meer aandacht te geven .

Vier deelstudies

Het onderzoek bestond uit vier deelstudies, die in vier empirische hoofdstukken worden gerapporteerd. Deze hoofdstukken worden voorafgegaan door een samenvattende en concluderende synthese van de uitkomsten van het hele onderzoek.

Hoofdstuk 2 gaat over de rol van leeftijdsgenoten. Zwier laat zien dat leerlingen geneigd zijn te kiezen voor middelbare scholen waar hun klasgenoten naartoe gaan. Dit is vooral zo bij leerlingen zonder universitair of hbo-opgeleide ouders, wellicht omdat bij hen thuis vaak minder kennis en hulpbronnen aanwezig zijn en de ouders ze meer vrijheid geven in de keuze.

In hoofdstuk 3 komt aan de orde hoe binnen basisscholen sociale netwerken van leerlingen en hun ouders gesegregeerd zijn op basis van SES. Groep-8-leerlingen en hun ouders blijken een grotere kans te hebben om connecties te vormen binnen hun eigen SES-groep, ongeacht de mogelijkheden voor diverse interacties die de schoolcontext biedt. Dat laatste is interessant voor de discussie over gemengde scholen. Vaak worden, ook in onderzoek, de voordelen benadrukt van het samenbrengen van leerlingen van verschillende achtergronden op school. Maar een diverse schoolomgeving biedt op zichzelf nog geen garantie voor daadwerkelijk betekenisvol of dieper contact tussen verschillende groepen. Daar is doelgerichte actie voor nodig. Daarbij is het belangrijk om te begrijpen hoe sociale netwerken binnen scholen zich vormen en wat de rol van

scholen daarbij is. Niet alleen in verband met de keuze voor een middelbare school maar veel breder.

Voortbouwend op deze hoofdstukken wordt in hoofdstuk 4 de relatie tussen hulpbronnen in basisschoolnetwerken en de middelbare schoolkeuze onderzocht. Alle leerlingen worden aan het eind van de basisschool op een in principe gestandaardiseerde manier op basis van schooladvies en toets-scores naar niveau in onderwijssoorten ingedeeld. Zwier noemt de vraagtekens die bij die standaardisering kunnen worden gezet (zoals blijkt uit de verschillen tussen toetsen) en dat er sprake kan zijn van kansenongelijkheid door onder-advisering. Maar Zwier wijst vooral op het feit dat middelbare scholen variëren in onderwijsaanbod (smal of breed) en in methoden om leerlingen binnen scholen te groeperen (smalle, dakpan-, of brede brugklas). Hierdoor kunnen vergelijkbaar presterende leerlingen zich op verschillende typen scholen inschrijven, wat kan leiden tot sociaal selectieve keuzes. Leerlingen met een vmbo-advies en ouders die gestudeerd hebben aan het hoger onderwijs kiezen bijvoorbeeld vaker voor een brede school met havo- en vwo-niveaus, vanwege de doorstroommogelijkheden, terwijl kinderen wier ouders op het mbo hebben gestudeerd, of helemaal niet, in dat geval vaker een school kiezen die alleen vmbo aanbiedt. Kinderen van hoogopgeleide ouders kiezen ook vaker voor brede scholen met doorstroommogelijkheden (of categoriale gymnasia), en vermijden vaker vmbo-scholen. Daarnaast zijn ze alleen op gemiddelde onderwijsniveaus, zoals vmbo-(g)t, meer geneigd om voor scholen met een brede brugklas te kiezen. Kinderen van ouders op lager SES-niveau kiezen eerder een school die alleen vmbo aanbiedt (zoals gezegd). Maar ze worden ontmoedigd voor zo'n vmbo-school te kiezen als ze deel uitmaken van ouderlijke netwerken met een hoge SES, wat wijst op een licht compenserende rol van deze netwerken bij het bevorderen van (mogelijkheden tot) opstromen.

Het laatste empirische hoofdstuk, hoofdstuk 5, bespreekt schoolprofilering als proces waarbij scholen een eigen identiteit creëren, iets dat steeds vaker voorkomt. Dergelijke ogenschijnlijk subtiele verschillen in het onderwijsaanbod kunnen grote invloed hebben op de schoolkeuze en daarmee op de kansen van leerlingen. Zwier onderzoekt verschillende vormen van schoolprofilering. Ten eerste profilering door het aanbieden van een alternatief pedagogisch concept, zoals Montessori, Dalton of Agora. Zwier noemt dit 'progressieve' concepten, maar het gaat deels om klassieke concepten als Montessori of Dalton, deels om nieuwe concepten als Agora en Kunstskapskolan en deels om concepten waarbij men vraagtekens kan zetten bij het progressieve karakter, zoals de Vrijescholen. Deze heterogeniteit maakt het lastig de resultaten te interpreteren, omdat de concept-scholen te veel op een hoop worden geveegd. Waarschijnlijk maken de beschikbare data het lastig om meer in detail naar verschillen tussen scholen te kijken.

Nog sterker geldt dat voor het tweede soort profilering dat Zwier analyseert: een focus op specifieke thema's. Daarbij gaat het enerzijds om 'algemene' profilering (zoals gymnasium, cultuur, internationalisering) en anderzijds om voorbereiding op de arbeidsmarkt (zoals Technasium, Groen Lyceum en Vakcollege). De bevindingen laten zien dat hoge-SES-leerlingen toegang hebben tot een veel breder scala aan schoolprofileringen. Deze verschillen worden grotendeels verklaard door 'tracking' in het onderwijssysteem: sommige profileringen zijn uitsluitend beschikbaar in vwo en havo, terwijl vmbo-scholen minder geneigd zijn zich op deze wijze te profileren.

Het blijkt dat leerlingen van verschillende achtergronden andere voorkeuren hebben voor sommige schoolprofileringen. Zo kiezen lage-SES-leerlingen bijvoorbeeld minder vaak voor scholen met 'progressieve' concepten, gekenmerkt door nadruk op meer zelfstandig leren of keuzevrijheid. Dit komt ook door de genoemde 'tracking': dergelijke scholen zijn (met uitzondering van de Kustskapskolan) minder binnen het vmbo te vinden. Tegen de verwachting van de onderzoeker in trekt internationalisering (met name tweetalig onderwijs) relatief meer lagere-SES leerlingen aan. Hoge SES-leerlingen kiezen in mindere mate voor scholen met een thema gericht op de voorbereiding op de arbeidsmarkt. Daarbij moet opgemerkt worden dat ook dit een zeer heterogene categorie is met zowel het Technasium (bovenbouw vwo-havo) als het vakcollege (vmbo). Het is sowieso de enige categorie profileringen met een substantieel vmbo aandeel. Een interessante vraag of bijvoorbeeld een Technasium meer 'praktisch' ingestelde lage SES leerlingen naar het vwo trekt, kan op basis van deze analyse niet beantwoord worden.

Conclusies

De conclusies en aanbevelingen van dit proefschrift zijn relevant, maar wellicht niet erg verrassend. Zwier laat overtuigend zien dat kinderen met hetzelfde schooladvies heel verschillende keuzes maken, afhankelijk van de opleiding en het inkomen van hun ouders. Kinderen van ouders die geen hoger onderwijs hebben genoten kiezen anders dan kinderen die op veel vlakken vergelijkbaar zijn, maar ouders hebben die wel in het hoger onderwijs hebben gestudeerd. Dit vergroot de kansenongelijkheid en draagt bij aan segregatie in en door het onderwijs. Met ingrijpende en langdurige gevolgen: kinderen krijgen minder loopbaankansen en komen minder in aanraking met verschillende sociale groepen, wat onder meer hun burgerschapsvaardigheden beperkt. Daarnaast is het voor scholen met kansarme leerlingen moeilijker om goede leraren aan te trekken, wat de kwaliteit van onderwijs kan verminderen. Dit alles draagt bij aan een vicieuze cirkel waarin maatschappelijke ongelijkheid blijft bestaan.

Het onderzoek bevestigt dat (ook) de keuze voor een middelbare school sociaal gestratificeerd is. Gezinnen met verschillende sociaaleconomische achtergronden maken andere keuzes wat betreft het onderwijs- en brugklasaanbod en, in sommige

gevallen, de schoolprofilering. Ten tweede blijkt schoolkeuze een sociaal proces. De peer context waarin schoolvoorkeuren worden gevormd zijn relevant. Ten derde kunnen netwerken van leeftijdsgenoten onderwijskansen verbeteren voor lage-SES-leerlingen, maar hun gesegregeerde aard beperkt dit compenserende effect. Dit benadrukt de noodzaak van desegregatie en integratie van scholen om gelijke onderwijskansen te bevorderen.

Beleidsaanbevelingen

Een interessante vraag is tot welke aanbevelingen voor scholen en overheden het onderzoek leidt. Het onderzoek bevat er een aantal. Die zijn wat globaal geformuleerd, misschien omdat beschrijvend onderzoek wel helpt een probleem helder te benoemen – en dat is al heel wat-, maar minder leidt tot concrete suggesties voor oplossingen.

In de eerste plaats vindt Zwier het belangrijk om beleidsmatig meer rekening te houden met de relaties tussen keuzen in de verschillende onderwijsfasen. Segregatie in het basisonderwijs werkt – onder andere via *peer* effecten in schoolkeuze – door op de middelbare school. Meer aandacht voor schoolloopbanen in beleid is daarom essentieel. Zwier noemt het niet omdat het buiten de scope van haar onderzoek valt, maar ook het bevorderen van doorstroommogelijkheden verdient daarbij aandacht, alsmede de maatschappelijke discussie over statusverhoging van het beroepsonderwijs.

Ten tweede zullen meer systematisch brede scholen (meerdere onderwijsniveaus) en met name brede brugklassen moeten worden ondersteund. Zwier wijst er in een interview in het Parool op dat het huidige beleid hier niet sterk op gericht is. Alleen subsidies voor brede brugklassen, zoals in Amsterdam de Brede Brugklas Bonus, zijn niet voldoende. Het afschaffen van de landelijke subsidieregeling in plaats van het aanscherpen ervan is een stap in de verkeerde richting. Zolang er categorale scholen naast brede scholen bestaan, en deze scholen een specifieke groep leerlingen trekken, blijven de onderzochte patronen bestaan. In die zin biedt dit onderzoek sterke argumenten voor een terugdringen van de vergaande differentiatie die het Nederlands onderwijs kenmerkt (met bepalende schoolkeuze op 12-jarige leeftijd).

Ten derde is het van belang om meer alert te zijn op zowel de expliciete (zoals verhoogde ouderbijdragen) als impliciete (culturele) barrières die schoolprofileringen kunnen opwerpen, met gevolgen voor segregatie.

Wat je beleidsmatig kan doen aan de wederzijdse beïnvloeding van leerlingen is lastig. Zwier noemt het ook niet. Voor basisscholen met veel achterstandsl leerlingen kan gedacht worden aan groepsgerichte informatie over verschillende schoolmogelijkheden. Daarbij kan ook het versterken van banden met minder bekende scholen belangrijk zijn.

Tot slot is aandacht voor de dynamiek binnen scholen belangrijk. Desegregatiebeleid moet niet alleen gericht zijn op het samenbrengen van leerlingen met verschillende achtergronden binnen dezelfde school, maar ook op het bevorderen van sociale menging binnen de school. De school moet er voor te zorgen dat verschillende kinderen binnen de school daadwerkelijk met elkaar in contact komen door samen te leren en te leren samen te leven. Juist als scholen een diverse populatie hebben is dat belangrijk. Bijvoorbeeld door na te denken over tafelschikking, activiteiten en instructiegroepjes.

Tot slot

Samenvattend levert dit relevante onderzoek nieuwe inzichten op over hoe het komt dat kinderen van verschillende sociaaleconomische achtergronden veelal op verschillende scholen zitten. Dit heeft negatieve gevolgen voor de kinderen nú en voor hun toekomst. Segregatie op scholen is schadelijk omdat het, als je op school alleen omringd wordt met kinderen die op jou lijken, moeilijk is te leren omgaan met verschillende perspectieven en diversiteit. Je hebt verschillende mensen om je heen nodig voor je socialisatie en ontwikkeling. Het aanleren van dit soort burgerschapsvaardigheden is een belangrijke functie van het onderwijs. Kinderen die het meeste baat hebben bij goed onderwijs krijgen dat minder vaak dan hun leeftijdsgenoten die van huis uit meer kennis en vaardigheden meekrijgen. Kansenongelijkheid wordt door deze ontwikkelingen alleen maar groter.

Zwier pleit voor een breder en toegankelijker onderwijssysteem, waarbij scholen zich bewust zijn van de impact van hun onderwijsaanbod. Extra aanbod kan voordelen hebben – leren wordt vaak leuker als leerlingen zich kunnen ontwikkelen in een thema dat ze interesseert, zoals kunst en cultuur, andere talen of techniek. Maar middelbare scholen met een specifiek profiel of extra programma's moeten meer nadenken over welke leerlingen ze aantrekken of mogelijk afstoten met bepaalde extra's, en hoe ze dit soort negatieve bijeffecten kunnen voorkomen. Basisscholen kunnen ook een belangrijke rol spelen door ouders en leerlingen beter te informeren over de mogelijkheden. Zo kan de groeiende kloof in het onderwijs worden aangepakt.

Dieuwke Zwier (2025). Rhythms of Class. Socio-Economic Disparities and Peer-Dynamics in Secondary School Choice. <https://hdl.handle.net/1814/78114>